

DIDAKTIČKO-METODIČKI PRISTUP BASNAMA MEHMED-BEGA KAPETANOVIĆA LJUBUŠAKA I MOGUĆNOSTI PRIMJENE U VJERSKOJ NASTAVI

Ahmed ČOLIĆ

UDK 821.163.4(497.6).09 Ljubušak M.LJ.
DOI: <http://dx.doi.org/10.26340/muallim.v18i72.1621>

SAŽETAK: U strukturi vjerske nastave u BiH, basne su već zastupljene. Autor smatra da je taj program, posebno njegovu didaktičko-metodičku dimenziju, potrebno još razvijati. U ovom radu autor predstavlja mogućnosti primjene basni, koje je prikupljao Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, (1839.) u vjerskoj nastavi. Ljubušak je bio autor i kolekcionar basni, pripovijetki, poslovice, zagonetki, pitalica i pjesama koje je veći dio života sakupljao i od zaborava spasio u danas objavljenim zbkama *Narodno blago* i *Istočno blago*. Prikupio stotine poslovice i basni koje su kasnije sabrane u zbirku *Basne i poslovice*. Ljubušakove basne su prožete vjerskim porukama, moralnim savjetima, društvenim normama i univerzalnim vrijednostima koji mogu poslužiti kao izvor, sredstvo i medij pri oblikovanju odgojno-obrazovnog dobra u vjerskoj nastavi.

Ključne riječi: basna, didaktičko-metodički pristup, vjerska nastava, interpretacija

1. Basna kao književna forma

Uz priču, pripovijetku i bajku, basne predstavljaju jedan od prvih djetetovih susreta i dodira sa književnošću. Za djecu koja vole slušati i čitati o životinjama ili ih gledati u slikovnicama i filmovima, basne predstavljaju najomiljenije štivo.¹

Pojam *basna* prvotno je označavao: *riječ, govor; čarobnu izreku, magiju; fabulu, bajku*.² Basna predstavlja epsku književnu vrstu izraženu u

prozi ili stihu, zastupljenu uglavnom u narodnoj književnosti. Nastajala je često kao izražaj narodne usmene narativne forme u obliku predaje, kao posljedica kolektivnog duha, narodnih običaja, tradicije i kazivanja. *Basna je kratka poučna priča o životinjama, biljkama i stvarima često izražena u šaljivom tonu*.³ Obično je izražena u obliku jednoepizodične priče koja se pretežno zasniva na: jednoj živopisnoj sceni ili događaju koji

kod djece budi maštu i kreativnost; likovima koji svoje karakteristike i osobine otkrivaju interaktivnim postupcima i govorom; te jednostavnoj fabuli. Basna ima svoj uvod i zaplet, dok rasplet završava eksplicitno ili implicitno izraženom poukom.

Po svojoj formi basna je vrlo slična anegdoti. Obje su kratke i pomalo šaljive. Osnovnu razliku nalazimo u likovima koji su u basni iz životinjskog i biljnog svijeta, a njihova primarna

¹ Refik Čatić i Izet Pehlić, *Metodika nastave islamske vjeronauke*, Islamska pedagoška akademija, Zenica, 2004, str. 214.

² Tvrtko Čubelić, *Narodne pripovijetke, ŠIZ "Zrinski"*, Zagreb, 1980, str. 77.

³ Zejćir Hasić, *Čitanka za šesti razred*

devetogodišnje osnovne škole, Bosanska riječ, Tuzla, 2008, str. 20.

težnja nije da zabave, već da pouče. Ipak, basnu često karakterišu komika i humor koji dodatno opuštaju atmosferu i produbljuju uživanje. *Ova književna forma ismijehuje ljudske nedostatke i mane, te se služi sredstvima komičnog izražavanja. Ona je mala komedija, ističe Rosandić, ali ponekad komičan ton poprma satirična obilježja.*⁴ Basna se po svojoj strukturi približava i drami jer se u njoj pojavljuje konflikt koji ne poprma široke razmjere, ali ipak čini jezgru fabule. Upravo konflikt krije posebnu odgojno-obrazovnu vrijednost koja se očituje nakon otkrivanja alegorije, interpretiranja situacije i razumijevanja i internaliziranja pouke.

Basna, prema Rosandiću, sadrži sljedeće stilske karakteristike: jednostavnost, aforističnost, aluzivnost i ironičnost. *Jednostavnost* basne ogleda se u njenoj kratkoći, laganim terminima i izrazima, jednoepizodičnoj situaciji i individualnoj, ali vrlo sržnoj poruci. *Aforističnost* je karakteristika koja opisuje jezgrovitost izražaja, njegovu smislenost i izreku obojenu duhovitošću. *Aluzivnost* se odnosi na poruku koja je često skrivena, implicitna, neizravna, ali i na odnose između životinja kojima se alegorijski, u prenesenom značenju misli na ljude. Aluzija na taj način priziva dječiju maštu te izražava misao neizravno, ali uvijek pomoću nekog poznatog pojma ili odnosa. *Ironičnost* kao viši stupanj humora koji djeluje u svijetu ljudi javlja se kao obrat događaja koji u velikoj mjeri odudara od željenog i očekivanog toka.⁵ Humor se pri tome pojavljuje kao sredstvo oslobađanja. Nerijetko djeca nisu u stanju shvatiti odrasle i njihove odnose. Kod djece se prilikom čitanja basne prvo javlja čuđenje kao reakcija, a potom ironija

uz koju se često pojavljuje i moralni stav koji potvrđuje postojanje etike u dječijem viđenju svijeta i etike koja, na vrlo jednostavan, ali idealističan način, normira svijet odraslih. Basna tako svojim porukama djeluje na moralno i socijalabilno oblikovanje djetetove ličnosti.⁶

Slikajući svijet životinja, biljaka i stvari u basnama se zapravo slika svijet ljudi. U osobinama likova zastupljenih u basnama preslikavaju se karakteri i odnosi u društvu. U manama životinja otkrivaju se mane ljudi, a u njihovim vrijednostima i pozitivnim osobinama otkriva se isto kod ljudi. Basne nas, prema tome, uče, odgajaju i pripremaju za život, interakciju i komunikaciju s drugima, zbog čega postaju vrijedno odgojno-obrazovno sredstvo.

2. Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, čuvar basne

Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak rođen je 1839. godine u Vitini kod Ljubuškog. Mekteb je završio u rodnom mjestu, ruždiju u Mostaru, a medresu u Ljubuškom. U više hercegovačkih mjesta bio je načelnik, a krajem života i gradonačelnik Sarajeva. Bio je poznavalac stranih jezika, dobrotvor bošnjačkog naroda, književnik, pjesnik i historičar. Ljubušak je autor i kolekcionar basni, pripovijetki, poslovice, zagonetki, pitalica i pjesama koje je veći dio života sakupljao i od zaborava spasio u danas objavljenim zbirka *Narodno blago i Istočno blago*.⁷ Prikupio je stotine poslovice i basni koje su kasnije sabrane u zbirku *Basne i poslovice*. U svom književnom radu koristio je pseudonim *Muhibi*. Umro je 1902. godine u Sarajevu.⁸

Posebna vrijednost Ljubušakovih basni krije se u činjenici da je u

*mnogim svojim pričama, bajkama i basnama koje je (pro)našao kod naroda tako 'plastično' i živopisno naslikao postojeće oblike života i religiozno-duhovnu inerciju i stagnaciju iz koje je pokušao (pro)buditi svoj narod, prevashodno mlade.*⁹ Ljubušakove basne su stoga prožete vjerskim porukama, moralnim savjetima, društvenim normama i univerzalnim vrijednostima koji mogu poslužiti kao izvor, sredstvo i medij pri oblikovanju odgojno-obrazovnog dobra u vjerskoj nastavi.

3. Didaktičko-metodički pristup Ljubušakovim basnama¹⁰

Basne Mehmed-beg Kapetanović Ljubušaka karakteriše izrazita kratkoća, sažetost i konciznost građe. Najduža basna *Miš i zmija* napisana je na nešto više od pola kartice teksta, a najkraća *Magarac i svadba* izražena je u dvije rečenice. Konciznost Ljubušakovih basni omogućava zadovoljenje logičkog principa apstrahiranja koji dolazi do izražaja u kompoziciji basne gdje je cjelokupan događaj sveden na jednu kratku epizodu iz koje su odstranjeni svi nebitni elementi i distraktori.¹¹ Sažetost basne udovoljava i principu racionalizacije nastavnog procesa u kojem se brže i kvalitetnije oblikuju spoznaje, navike, vještine, osobine i vrijednosti učenika.

Ljubušakova Basna ima funkciju da zabavi, poduči, odgoji, pripremi učenika za životne izazove u kojima će se naći, te da mu pomogne u identifikaciji, diferencijaciji i socijalizaciji. *Poznata je, na primjer, činjenica da djeca koja u pravo vrijeme nisu izživjela potrebu za igrom, za potpunim iskazivanjem imaginacije i svih kreativnih pobuda djetinjstva, neće biti zakinuta samo na planu mašte, nego će i na planu*

⁴ Dragutin Rosandić, *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*, Školska knjiga, Zagreb, 1986, str. 663.

⁵ D. Rosandić, navedeno djelo, str. 663.

⁶ Milica Bunac, "Književnost i dječje stvaralaštvo u riječi", u: *Dijete i kreativnost*, ur: Livija Kroflin, Danica Nola, Antonija Posilović i Rudi Supek, Globus, Zagreb, 1987, str. 212.

⁷ Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, *Narodno blago*, Sejtarija, Sarajevo, 1997.

⁸ Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, *Basne i poslovice (izbor)*, ur: Azra Bakšić, Svjetlost, Sarajevo, 1999.

⁹ Mehmed Delić, *Bosna – mirisna književna bašta Bošnjaka*, april 2015. – preuzeto sa: <http://www.bosnjaci.net/>

prilog.php?pid=55324 (pristupljeno 8. jula 2017.)

¹⁰ Pripremajući ovaj rad analizirali smo 78 basni koje je napisao ili zabilježio Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, sabranih u zbirci: *Basne i Poslovice (izbor)*, ur: Azra Bakšić, Svjetlost, Sarajevo, 1999.

¹¹ Tvrtko Čubelić, navedeno djelo, str. 77.

intelektualnosti ostati defektna za buduću, veliku svjesnu igru originalne kombinacije i autentične sinteze.¹² Odgojno-obrazovni potencijal njegovih basni krije se u raznovrsnim životinjskim interakcijama, konfliktnim situacijama i jasno izraženim porukama koje vode obrazovanju spoznaje, emocija, volje i vrijednosti učenika.

Didaktičko-metodički potencijal Ljubušakovih basni ogleda se u mogućnosti kreiranja i realizacije velikog broja obrazovnih i odgojnih ishoda pomoću Bloomove taksonomije kognitivnih i afektivnih ciljeva. Kognitivne ciljeve čine: znanje, shvaćanje, primjena, analiza, sinteza i vrednovanje, dok u afektivne ciljeve ubrajamo: primjećivanje, praćenje, reagiranje, usvajanje vrijednosti i stavova, organizacija i kategorizacija.¹³

Učenici kroz Ljubušakove basne usvajaju nova znanja, interpretiraju i razumijevaju značenja poruka, angažuju vlastito iskustvo i otkrivaju mogućnost primjene naučenog, analiziraju likove, osobine i odnose, sintetiziraju bitne elemente fabule i obrazuju vlastiti sud tokom vrednovanja likova i odnosa. Također, učenici znatiželjno prate radnju, primjećuju osobine likova i odnose među njima, reagiraju na neočekivani zaplet i razvoj situacije, usvajaju vrijednosti i stavove otkrivene u alegorijskoj interpretaciji, te organiziraju i kategoriziraju osobine i ponašanja.

3.1. Obrazovni aspekti Ljubušakovih basni

Učenici kroz Ljubušakove basne uče nove riječi i izraze, životinjske vrste, neobične rečenice, poslovice i izreke, reljefne i poetske opise prirode, upečatljive portrete likova, uzbudljive dijaloge, stilske figure, šaljive i poučne opaske, komentare i pitanja, pozitivne i negativne osobine, te važne životne poruke.¹⁴ Neke od novih riječi i izraza koje učenici usvajaju kroz Ljubušakove basne su: *brajan – brat, arslan – lav, pojata – štala, bir – jedinstvo,*

čarmaka – tuča, kavga – zavađa, ćurčija – krznar, kurtarisati – osloboditi se, polakomiti se – misliti da ćemo dobro proći, badihava – besplatno, viganj – kovački mijeh, nakovanj – kovački pribor, zijafet – gostoprinstvo, vasijet – testament, zapt – disciplina, ćumez – kokošinjac itd.

Osim novih riječi i izraza, učenici se kroz Ljubušakove basne upoznaju sa preko četrdeset životinjskih i biljnih vrsta: *lav, lisica, vuk, magarac, gazela, zec, majmun, mačka, miš, zmija, medvjed, jarac, divokoza, deva, pas, lasica, jastreb, horoz, patka, lastavica, gavran, vrana, papagaj, slavuj, golub, jarebica, žaba, jazavac, muha, pčela, pauk, mušica, vo, vjeverica, zelenbač, riba, sova, ješina, svilena buba, trs, ruža, jablan.* Učenici kroz basne saznaju o poznatim i nepoznatim životinjama i biljkama, njihovom spoljašnjem izgledu, osobinama i navikama, ponašanjima i postupcima.¹⁵

Ljubušakove basne izvor su velikog broja poslovice i mudrih izreka koje mogu poslužiti kao kvalitetno odgojno-obrazovno sredstvo. U djelu koje smo analizirali Ljubušak je zabilježio preko tri stotine poslovice od kojih navodimo: *Ko traži više od vreće, izgubi i ono iz vreće; Šta god ko čini, sve sebi; Lahko je govoriti, ali je mučno tvoriti; Ko se visi, Bog ga nizi; Ko pod drugim jamu kopa, on u nju upada; Kakav je ko, najvolio bi da je vas svijet onaki; Bolje je imati u glavi, nego u sanduku* itd. Njegove basne i poslovice čuvaju bosanski jezik i našu kulturnu baštinu, bogate učenički vokabular, razvijaju znatiželju, interesovanje i ljubav prema knjizi.

3.2. Odgojni aspekti Ljubušakovih basni

Ljubušak u basnama na specifičan način koristi prirodu, biljke i životinje kako bi učenika doveo do kvalitetne spoznaje i usvajanja moralnih vrijednosti. Poruke Ljubušakovih basni djeluju na moralno i socijalno oblikovanje učenikove

ličnosti, podučavajući ga vrlinama i osobinama kao što su: *mudrost, skromnost, strpljivost, poštenje, hrabrost, iskrenost, plemenitost, empatičnost, poniznost, zahvalnost, vjernost, odgovornost, aktivnost, radinost, trudbenost, samostalnost, otvorenost, staloženost, blagost, samilost, domišljatost, spremnost, kreativnost* itd. Ljubušakove basne upoznaju učenika i sa neetičkim i negativnim osobinama kao što su: *povodljivost, prevrtljivost, varanje, laganje, zloća, podmuklost, srditost, licemjerstvo, nadmenost, lukavstvo, okrutnost, narcisoidnost, pohlepa, obolost, hvalisavost, prepotentnost, kukavičluk, ponižavanje, ismijavanje, obmana, omalovažavanje, potcjenjivanje, škrtost, naivnost, lakomislenost, brzopletoš, nepravednost* itd, ukazujući na njihove posljedice i razvijajući etički kodeks i moralni senzibilitet učenika.

Basne učenika pokreću na intelektualni i duhovni aktivitet, golicaju njegovu maštu i estetsko čulo, potiču ga na razmišljanje i doživljavanje. *Kada dijete uroni u priču ili živo izgovorenu riječ ili otpjevane pjesmu, onda se ono u svojoj unutrašnjosti pokreće istim intenzitetom kao malo prije toga u igri, i razvija organe koji su mu potrebni za duševni život. Ono razvija osjećaj povjerenja u snage dobra, za hrabrost, žalost, strah, čuđenje i radost prema divoti, fantaziji, moralnosti, mjeri ljudi i stvari, sposobnosti prosuđivanja i posmatranja. Tu je još i sposobnost predanosti koja se javlja umijećem slušanja, a prije svega život u slikama izazvan govorom.*¹⁶

4. Interpretacija basne

Mjesto i vrijeme radnje u basni najčešće nije precizirano što omogućava da se događaj, likovi i poruka smjeste bilo gdje i bilo kada, ostvarujući univerzalnost i slobodu stvaranja konteksta po vlastitoj mjeri, te imaginaciju, maštovitost, kreativnost i originalnost u nastavnom procesu.

Razumijevanje basne i njeno odgojno dejstvo postižu se nakon

¹² Milica Bunac, navedeno djelo, str. 209.

¹³ Vidi više: Mujo Slatina, *Nastavni metod*, Filozofski fakultet, Sarajevo, 1998,

str. 82-91; 109-120.

¹⁴ R. Čatić i I. Pehlić, navedeno djelo, str. 215.

¹⁵ Ibid., str. 214.

¹⁶ Arnica Esterel, *Djeci su potrebne bajke*, Boskum, Stuttgart, 2016, str. 87.

otkrivanja alegorije, tj. nakon shvaćanja da se iza pojedinih životinjskih vrsta krije određeni tip ljudi. Ova karakteristika *tipičnosti* podrazumijeva da svaki lik u basni utjelovljuje jednu tipičnu, dominantnu crtu u čijoj su sijenci ostale.¹⁷ Tako je *lisica lukava, magarac tvrdoglav, vuk surov, lav narcisoidan, zec strašljiv, vjeverica škrt, janje nevino, pas vjeran, sova mudra, majmun prepreden* itd.

Najvažniji dio primjene basne u nastavnom procesu jeste njena interpretacija, odnosno prenošenje učenikove svijesti iz životinjskog svijeta u područje ljudskog života. Basna nije sama sebi svrha. Ona služi za integraciju i koordinaciju pojedinih nastavnih procesa te zahtijeva kompletno aktiviranje učenika.¹⁸ U dobrom interpretativnom čitanju nastavnik se vješto koristi raznim sredstvima, stvara privid spontanog govora i izražava emocije pa je takvo čitanje uvijek afektivno.¹⁹ Nastavnik se može poslužiti iskustvom učenika koji su vjerovatno čuli da je neka osoba: *mamino janje, prava lisica, običan magarac, prava zmija, vuk u janjećoj koži* i sl. Ako se razjasni da odnosi životinja predstavljaju odnose ljudi, učenik će biti pripremljen za doživljavanje i razumijevanje poruke basne. Paralelizam će se ubuduće uočavati na samom početku razgovora, a ishodište interpretacije biće doživljaj likova, situacija, odnosa, osobina, ponašanja, postupaka, želja, misli, namjera, ideja i pouka basne. Na osnovu doživljaja navedenih elemenata pristupit će se tumačenju alegorijskog značenja. Najprije se analiziraju likovi i situacija, zatim se razjašnjava alegorija, a potom izvodi

pouka. S obzirom na to da su likovi u basni govorno individualizirani, njihovoj interpretaciji će se pristupiti kroz analizu govora i postupaka. Nakon što se basna pročita tražit će se od učenika da ponudi sažetu fabulu, tj. koje životinje, biljke i prirodne pojave su u ulozi junaka priče, nakon čega će se angažovati dječije iskustvo kroz koje će se finalizirati pouka basne.²⁰

Kod basne je najbitnije poentirati pouku, učiniti je konkretnom, očiglednom i uvjeriti se da je učenik nije shvatio na pogrešan način. Ljubušakove basne pomažu i u detekciji učenikovog trenutnog stanja jer se učenici identificiraju sa likovima, tako da se ponekad uoči da učenik ima tendenciju poistovjećivanja sa lošim likom. Zbog toga je potrebna kontrola učenja, poučavanja i odgojnog djelovanja. Nastavnici bi trebali posjedovati *kognitivni i afektivni želudac* pomoću kojeg će apsorbirati učenikova razumijevanja i osjećanja i usmjeriti ih ka najboljem rješenju.

5. Mogućnost primjene Ljubušakovih basni u vjerskoj nastavi

Basna kao književna forma pojavljuje se u nižim razredima osnovne škole i prilagođena je ovoj uzrasnoj dobi učenika. U prva četiri razreda osnovne škole kada se basne intenzivno koriste, odabiru se prozni tekstovi s tematikom iz dječijeg života. Književni žanrovi koji dominiraju na ovom uzrastu su priča, bajka, basna i pripovijetka.²¹ Analizirajući sedamnaest različitih udžbenika Islamske vjeronauke, za sve razrede osnovne škole, ustanovili smo da se basne

rijetko koriste u odgojno-obrazovnom radu. U udžbenicima Islamske vjeronauke starijeg izdanja korištene su četiri basne: dvije za prvi razred (*Lija i pijetao* i *Koka žutokljunica*)²², i po jedna za drugi (*Orao i pčela*)²³ i treći razred (*Stari orah*)²⁴.

U udžbenicima Islamske vjeronauke novijeg izdanja situacija je gotovo ista. U vjeronauci za drugi razred osnovne škole nalaze se dvije basne (*Golub i pčela* i *Zečič Vaha*)²⁵, za treći razred jedna (*Tri leptira*)²⁶, za četvrti razred jedna (*Orao i pčela*)²⁷ i za šesti razred dvije (*Okrutni lav i pametni zec* i *Trgovac i papagaj*)²⁸, što je ukupno šest basni. Analizirajući ilmi hale (udžbenike za vjersku nastavu u mektebima), ustanovili smo da u devet udžbenika napisanih na preko 700 stranica, nema niti jedne basne. Uvažavajući specifičnosti mektebske nastave, smatramo da bi basna trebala naći svoje mjesto u ilmi halima i nastavnom planu i programu.

Vjerska nastave ima za cilj razviti kod djece duhovni, moralni, intelektualni, tjelesni, estetski, društveni i politički odgoj.²⁹ Neki od specifičnih ciljeva vjerske nastave su: *kod učenika potaknuti spoznaju Uzvišenog Boga; osposobiti ga za praktično življenje u skladu sa usvojenim odredbama; razviti kod njega osjećaj dužnosti i odgovornosti; potaknuti ga na razmišljanje o svome okruženju; osposobiti ga da bez stida i straha iskazuje svoje stavove; osvijestiti mu bit islamskog učenja; upoznati ga i osposobiti za praktičnu primjenu propisa; upoznati ga i kod njega razvijati temeljne i univerzalne islamske vrijednosti; razviti aktivnu i svjesnu ljubav prema Bogu i Njegovim stvorenjima; razviti mu odlučnost u zalaganju i odbrani*

¹⁷ D. Rosandić, navedeno djelo, str. 663.

¹⁸ Marko Pranić, *Nastavna metodika*, Edittio, Zagreb, 1999, str. 136-137.

¹⁹ Elenmari Pletiković Olof i Jelena Vlašić Duić, "Čitanje naglas i interpretativno čitanje u razredu", u: *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, ur: Ivan Prskalo, Vol. 18; No. 3/2016, str. 725.

²⁰ D. Rosandić, navedeno djelo, str. 483.

²¹ Ibid., str. 477.

²² Hazema Ništović, Dževdeta Ajanović i Edina Vejo, *Vjeronauka za prvi razred osnovne*

škole, El-Kalem, Sarajevo, 2000, str. 58-59.

²³ Hazema Ništović, *Vjeronauka za drugi razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2002, str. 11.

²⁴ Refik Čatić i Omer Štulanović, *Vjeronauka za treći razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2002, str. 40.

²⁵ Muamer Tinjak, *Vjeronauka za drugi razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2008, str. 22 i 73.

²⁶ Mina Pleh i dr., *Vjeronauka za treći razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo,

2008, str. 16.

²⁷ Hazema Ništović i dr., *Vjeronauka za četvrti razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2008, str. 27.

²⁸ Emina Grabus i Muamera Bašić, *Vjeronauka za šesti razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2009, str. 22 i 26.

²⁹ Ali Abd Al-Halim Mahmud, *Osnovi islamske pedagogije – Elementi islamskog pedagoškog tretiranja formativnog perioda djetinjstva i mladosti*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2008, str. 12.

temeljnih vrijednosti i dr.³⁰ Jedno od sredstava za postizanje navedenih ciljeva jeste i književna lirika koja sadrži bogat odgojno-obrazovni potencijal. Basne svojim sržnim porukama vode učenika prema ostvarenju ovih ciljeva, olakšavajući im pri tome usvajanje obrazovnog dobra.

Da bi ostvarili navedene ciljeve vjerske nastave preporučuje se korelacija sa drugim predmetima, poput Bosanskog jezika i književnosti, Prirode i društva, Likovne kulture, Muzičke kulture, Biologije, Fizike, Matematike i drugih predmeta. Rosandić ističe: *Značaj interdisciplinarnog pristupa u nastavi i njegova didaktičko-metodička transformacija unutar modela odgojno-obrazovnog djelovanja na principima koordinacije i integracije vodi ka napuštanju krute tradicionalne zatvorenosti pojedinog nastavnog predmeta i uspostavlja sistem međupredmetne povezanosti.*³¹ Na takav način stvaraju se sistematičnije kognitivne šeme koje učeniku omogućavaju brži i jednostavniji transfer znanja i njegovu primjenu u životnim situacijama. Rosandić ističe kako *tematski tip međupredmetnih veza omogućuje proučavanje iste teme sa različitih gledišta.*³²

Koristeći tri osnovne metode u komunikaciji sa književnoumjetničkim tekstom: *metodu recepcije poruka, metodu analize i interpretacije, te metodu evaluacije i vrednovanja*, koje navodi Rosandić, Ljubušakove basne mogu biti iskorištene kao zanimljivo i kvalitetno nastavno sredstvo u intelektualnom, moralnom i društvenom odgoju učenika. Pomoću basne se pojedini sadržaji lakše i jednostavnije prezentiraju, a efekti su daleko kvalitetniji. Brojne moralne dileme, konflikti, interakcije i situacije pomoću basne se mogu prikazati učenicima tako *plastično* kao da ih učenici gotovo *vide* svojim očima. Originalno, autentično dječije viđenje odnosa, bilo to u

priči, bajci ili basni, potaknuto igrom, željom, maštom ili čak sanjarenjem, obrazuje jedno ukupno iskustvo na razini kreativne manifestacije u vidu slike.³³ Primjenom basne u vjerskoj nastavi osigurava se pozornost učenika praćena oduševljenjem, znatiželjom i motiviranošću u procesu učenja. Ova *struktura pozornosti* je od izrazite važnosti u nastavi jer od nje zavisi tok i realizacija časa.³⁴

6. Model primjene Ljubušakovih basni u vjerskoj nastavi

Ljubušakove basne svojom sažetom kompozicijom, dinamičnim odnosima, bogatim edukativnim sadržajem i odgojno-obrazovnom porukom primjerene su za nastavnu obradu kroz primjenu različitih nastavnih metoda. Muminović nastavne metode definira kao *puteve i načine učenja i poučavanja u svim formama organizacije nastave i na svim nivoima edukacije.*³⁵ Nastavne metode predstavljaju poluge učenja i poučavanja u nastavi na kojima nastavnik uspješno poučava, a učenici uspješno uče. Izbor nastavne metode ovisi o konkretnoj nastavnoj jedinici, njenim ciljevima, ishodima i sadržajima. Pri obradi basne u vjerskoj nastavi moguće je upotrijebiti: *metode pripovijedanja, opisivanja i objašnjavanja, metodu čitanja i rada na tekstu, metodu razgovora, metodu kreativnih pismenih radova* i dr.

Koristeći metode pripovijedanja, opisivanja, objašnjavanja, čitanja i rada na tekstu i metodu razgovora u obradi basne potrebno je obezbijediti sljedeće: *omogućiti dvosmjerno ili višesmjerno komuniciranje u nastavi; poticati misaone i druge potencijale učenika, više aktivirati učenike, dinamizirati nastavni proces, postići veću trajnost i transfer učenog i naučenog, uvažavati individualne potencijale učenika, osigurati veću interaktivnost*

i dr.³⁶ Kako bi poruka basne bila što efektivnija, potrebno je da nastavnik tokom njene obrade slijedi sljedeće upute: *služiti se govorom koji je djeci razumljiv; snažnim izrazima tijela proširiti i obogatiti pročitano ili ispričano; tonom, mimikom i držanjem tijela uživati se u ulogu; vrijeme čitanja treba biti kratko i odmjereno.*³⁷ Pranjić upozorava na još nekoliko detalja o kojima treba povesti računa prilikom korištenja navedenih nastavnih metoda u nastavi: *aktivirati unutarnje moći zornosti, omogućiti aktiviranje predznanja, nastavu priključiti na svakodnevnici, pojašnjavati pojedine stvari, opisati određene sadržaje, mrtvo oživjeti, omogućiti učenicima sudjelovanje, razvijati izražajnu moć učenika, pojačavati uvjerenje u vlastitu moć predočavanja, omogućiti verbaliziranje doživljaja, djelovati etički, primjenjivati norme, razmišljati i promišljeno aktivirati, te nuditi spoznaje o stvarima.*³⁸ Učenicima treba omogućiti da interpretiraju svoje doživljaje, iskustva i sudove. Nastavnikova uloga je da primljene poruke potvrđuje, obogaćuje, usmjerava i po potrebi korigira.

Rosandić ističe da je učenike potrebno voditi kroz basnu prolazeći pri tome kroz osam faza. Prva faza je *doživljajno-spoznajno motiviranje učenika* pri čemu nastavnik kod učenika budi radoznalost i angažira njihove osjećaje i iskustva. Druga faza je *najava problema i njegova lokalizacija* gdje nastavnik konstruiše problemsku situaciju i povezuje je sa prethodnim znanjima učenika, kontekstualizirajući problem. Najava problema može biti izražena u formi pitanja: *Jeste li ikada postupili prema narodnoj poslovici vratiti milo za drago ili kako ti meni, tako ja tebi?* Odgovori i iskustva učenika mogu se iskoristiti za najavu i lokalizaciju teme. Treća faza je *interpretativno čitanje* pri kojem nastavnik vodi računa o vremenu, prostoru, atmosferi, načinu, tempu,

³⁰ R. Čatić i I. Pehlić, navedeno djelo, str. 37-38.

³¹ D. Rosandić, navedeno djelo, str. 189.

³² Ibid

³³ Milica Bunac, navedeno djelo, str. 217.

³⁴ Sean Neill, "Pozornost – pozitivna i negativna", u: *Metodika nastave Islamske vjeronauke*, ur: Mujesira Zimić-Gljiva, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2005, str. 287.

³⁵ Hašim Muminović, *Osnovi didaktike*,

DES Doo i CNS, Sarajevo, 2013, str. 166.

³⁶ Hašim Muminović, navedeno djelo, str. 174.

³⁷ Marko Pranjić, navedeno djelo, str. 124.

³⁸ Ibid., str. 126.

dikciji, boji glasa i poentiranju. Četvrta faza pojavljuje se tokom čitanja i pri njegovom završetku, a podrazumijeva *emocionalnu i intelektualnu pauzu* koja učenicima daje vremena da dožive i promisle o pročitanoj. Peta faza je *objavljivanje doživljaja i njihova korelacija* u kojoj učenici iznose svoje spoznaje i doživljaje o onome što su čuli. Sedma faza je *interpretacija teksta* tokom koje nastavnik zajedno sa učenicima, uz timski rad, suradničko učenje i individualiziran pristup tumači poruke. Sedma faza je *sinteza* interpretiranog i finalna konstrukcija obrazovnog dobra. Posljednja, osma faza podrazumijeva *zadatke za samostalno rad* koji se mogu realizovati u toku nastave ili izvan nje.³⁹

Ljubušakove basne koje otkrivaju brojne ljudske osobine, međuljudske odnose, norme ponašanja i uzročno-posljedične veze primjenjive su na velikom broju nastavnih jedinica planiranih Nastavnim planom i programom za Islamsku vjeronauku, kao što su: *Čemu nas uči vjera; Stvoritelj Allah; Kako nas islam uči da se družimo i uvažavamo; Čemu nas uči Kur'an; Međusobno poštovanje i pomaganje; Sloga i zajednički život pažnja, ljubav i briga; Priroda i ja; Priroda – Božiji dar; Allah je Stvoritelj svega; Dobrota i poštenje; Dobar drug; Govoriti istinu; Spas i sreća u istini; Iskreno prijateljstvo; I cvrkut ptica Allaha slavi; Odnos prema čovjeku; Volim biljke i životinje; Život je svuda oko nas; Biljni i životinjski svijet djelo je Božije; Božiji poslanici prije Muhammeda, a.s.; Deva u gradu prokletih ljudi; Ne griješimo prema drugima; Poštujmo i uvažavamo drugoga; Islamske vrijednosti; Savršenstvo Božijeg stvaranja; Pčele i mravi – Allahovi primjeri ljudima; Pismo mom prijatelju; Rješavanje sukoba; Ja i drugi zajedno* itd.

Primjenom metoda kreativnih pismenih radova moguće je realizirati nastavne jedinice o kur'anskim surama koje nose nazive životinjskih vrsta: En-Neml (Mravi), En-Nahl (Pčele), El-Bekare (Krava), El-'Ankebut

(Pauk), zatim ajete u kojima se spominju životinje, kao što je ajet o mušici, razgovor Sulejmana, a.s., sa mravom i pticom Hud Hud i sl. Također, basne je moguće iskoristiti pri obradi hadisa i kazivanja o vjerovjesnicima koji su ostvarivali direktne ili indirektne kontakte sa pojedinim životinjskim vrstama: Ibrahim i Ismail, a.s., i ovan; Muhammed, a.s., i pauk, golub, konj, magarac, deva, panj, pas, mačka, gušter i sl. Na temelju ovih kur'anskih kazivanja i hadiskih predaja moguće je osmisliti brojne basne koje bi se koristile za islamsko odgojno-obrazovno djelovanje u vjerskoj nastavi.

7. Primjer primjene Ljubušakovih basni u vjerskoj nastavi

Odlučili smo u kratkim crtama predstaviti mogućnost primjene tri Ljubušakove basne u vjerskoj nastavi: *Dva horoza, Muha i pauk* i *Ruža i jablan*. Navedene basne odabrali smo zbog sržne i jasne poruke, bogatih mogućnosti primjene u nastavi Islamske vjeronauke i visokog stepena korelacije sa islamskim izvorima i tradicijom.

7.1. Dva horoza⁴⁰

Kažu kako su se pobila dva horoza. Poslije velike čarmake i dugotrajne borbe nadbije jedan drugog. Pobijedjeni pobjegne u kokošinjac, a pobjeditelj od velike oholosti usprhne na zid, te iz svega grla zapjeva. U isto vrijeme naleti jedan jastreb, te zgrabi horoza i odnese ga u šumu. Onaj pobijedjeni, kad to vidi, reče: 'Pravo su kazali stari ljudi: Ko se visi, Bog ga nizi'.

Ljubušakova basna *Dva horoza* primjenjiva je u nastavi Islamske vjeronauke jer tretira ključno islamsko pitanje i vječiti čovjekov izazov, sukobe i oholost. Ovu basnu i njenu poruku moguće je povezati sa brojnim kur'anskim ajetima koji govore o pogubnosti sukoba i oholosti, te sa primjerom Iblisa koji je proklet upravo zbog ove osobine. Također, istu temu moguće je povezati sa brojnim hadisima poslanika, Muhammeda,

a.s., te na taj način osnažiti učeničku osjetljivost spram navedene osobine. Pomoću ranije navedenih modela, koristeći različite metode, moguće je učenike osvijestiti i na njih odgojno djelovati. Također, moguće je angažovati i predznanje učenika, njihovo iskustvo, te osmisliti dramatizaciju. Lik horoza ima svoje mjesto u islamskoj tradiciji. Njegovo kukurikanje, viđenje meleka, buđenje na sabah značajne su asocijacije koje će učvrstiti učeničku spoznaju i povezati je sa odgojnim ciljem.

7.2. Muha i pauk⁴¹

Kažu kako je muha vidjela jednu paučinu, koja je bila veoma vješto opletena. Muha se primakne još bliže paučini da dobro razgleda, te još bliže i bliže, dok se na jedan put nesrećom uvuče u paučinu. Stane da zuka, okreće se, vrti se, ali ni pod koji način ne može živu glavu da kurtariše. Najposlije počne moliti pauka, da je radi komšiluka od te muhe oslobodi. Reče pauk: 'Da ti pravo kažem, ja umijem zamrsiti baš dobro, a odmrstiti ne umijem ništa; a kad si tamo išla, nijesi mene pitala ni dopuštenja iskala'; – pa je još više pritegne i zamrsi, te je tuđe lijepo pojede. (Zato su stari ljudi rekli: 'Sto ti nije posla, nemoj se u ono miješati; jer kad dođe muka na glavu, nije fajde od kajanja.')

Ova basna je puna islamskih univerzalnih poruka od kojih dominira nepovredivost tuđe privatnosti i neobavljanje tuđim poslovima. Kao što vidimo, basna ukazuje i na izazove koji se nalaze pred čovjekom, a koji ga vrlo često vode u propast ukoliko im se ne odupre. Metafora izazova je privlačna paukova mreža koja je namamila muhu. Također, pojavljuje se i dimenzija komšiluka, ističući važnost lijepog ugleda i dojma koji drugi imaju o nama. Ključna poruka koja se izvodi iz navedene basne jeste da je od ljepote islama da se čovjek klone onoga što ga se ne tiče, da čuva svoju privatnost i vodi brigu o sebi samome. Također, i o ovoj temi nalazimo brojne kur'anske ajete i hadise. Istina u ovoj

³⁹ D. Rosandić, navedeno djelo, str. 501.

⁴⁰ Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak,

Basne i poslovice (izbor), str. 31.

⁴¹ Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak,

Basne i poslovice (izbor), str. 65.

basni predstavljena je na jedan surov, ali realan način koji može doprijeti do učenika. Pauk, također, ima posebno mjesto u islamu. Jedna cijela sura nosi naziv po njemu, tako da se i taj detalj može adekvatno iskoristiti. Momenat greške i kajanja je poučan i bitan za ovu basnu. Iz nekih grešaka možemo učiti i izvlačiti pouku, ali će nas neke greške u životu vjerovatno skuplje koštati.

7.3. Ruža i jablan⁴²

Kažu kako se jednoć jablan ružici tužio. Reče joj: Ja ne znam, šta je ovo. Ervo sam odrastao kolik munara, lijep, zelen, a opet svak voli tebe, nego li mene.' Na to mu odgovori ružica: 'To je vrlo lahko svakome znati, ali samo treba priznati istinu. Od tebe nema nikakve koristi, nimaš nikakva ploda, drvo ti malo za šta vrijedi, nemaš niti hlada, gdje bi se moglo otpočiniti. A ja istina nijesam visoka, ni golema, ali radi moga lijepog cvijeta svak me voli: djevojke, nevjeste, sve se mnome kite i za glavu me meću. Kako jutro, slavulji oko mene se kupe i pjevaju, od moga se cvijeta đul-jag, to jest neki miris gradi, te i poslije moje smrti svak me lijepo spominje. Eto zašto vole mene, negoli tebe. Nije dosta samo krupan i visok

⁴² Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, *Basne i poslovice (izbor)*, str. 68.

biti, već treba bar kakva fajda da od tebe bude, pa da te svijet voli i poštuje.'

Basna *Ruža i jablan* sjedinjuje vrlo važnu univerzalnu islamsku poruku opisanu u brojnim ajetima i hadisima, te u interpretativnoj islamskoj tradiciji: *Najbolji od vas su oni koji najviše koriste drugim ljudima*. Poruka ove basne može biti osnova za brojne zadatke koje ćemo dati učenicima. Nakon ispričane ili pročitane basne, moguće je organizovati praktični rad u vidu humanitarne akcije, posjete prijatelju, čišćenja dvorišta, nekog lijepog djela za drugoga i sl. Ovdje je ključna izgradnja društvenog i estetskog odgoja kojeg karakteriše i lijep odnos prema biljkama i životinjama. Važno je istaknuti tokom interpretacije basne da svako ima svoju ulogu na ovome svijetu i da na svoj način može doprinijeti boljem uređenju društva u kojem živi i djeluje. Naša bit i suština ne ogleda se izgledu i visini, niti u nekim izvanjskim karakteristikama, već u nutrini, odnosu prema drugima, snazi vjere i djelovanju. Sve ove i mnogobrojne druge pouke važne su za razvoj učenika. Prilikom korištenja ove basne, moguće je posjetiti obližnji jablan, pa pod njim istu pročitati, a potom pronaći i nekoliko ruža. Sve ovo gradi učenike i omogućava trajnije usvajanje i internalizaciju vrijednosti.

8. Zaključak

Basna je književna forma koja poučava i priprema djecu za istančano percipiranje onoga što ih okružuje, prepoznavanje, diferenciranje i vrednovanje svojih i tuđih emocija, misli i postupaka. Basne razvijaju moralnu dimenziju kod djece, jačaju njihov etički kodeks i socijaliziraju ih. Od životinja možemo mnogo toga naučiti, a posebno kroz svijet basni. Nerijetko, roditelji u raznim slikovnicama čitaju basne svojoj djeci, što kod njih budi posebnu radost i ushićenost. Uronivši u svijet odnosa između lavova, vukova, magaraca, deva, pasa, mačaka, zečeva, lisica, jablana, paukova, mrava, miševa i brojnih drugih biljnih i životinjskih vrsta djeci se otvaraju novi horizonti, pojačavaju spoznajni kapaciteti, razvijaju asocijativnost i apstraktnost mišljenja, te obogaćuje iskustvo koje će se kasnije internalizirati u njihovoj kognitivnoj i afektivnoj domeni.

Ljubušakove basne, ali i basne općenito, imaju svoje mjesto u strukturi vjerske nastave. Taj program, njegovu didaktičko-metodičku dimenziju posebno, potrebno je još razvijati. Nesumljivo, basne će i dalje plijeniti pažnju djece i roditelja, nastavnika i nastavnih predmete, te voditi učenike kroz proces rasta i razvoja.

Literatura

- Bunac, Milica, "Književnost i dječje stvaralaštvo u riječi", u: *Dijete i kreativnost*, ur: Livija Kroflin, Danica Nola, Antonija Posilović i Rudi Supek, Globus, Zagreb, 1987.
- Čubelić, Tvrtko, *Narodne pripovijetke, ŠIZ "Zrinski"*, Zagreb, 1980.
- Ćatić, Refik; Pehlić, Izet, *Metodika nastave islamske vjeronauke*, Islamska pedagoška akademija, Zenica, 2004.
- Ćatić, Refik; Štulanović, Omer, *Vjeronauka za treći razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2002.
- Delić, Mehmed, *Bosna – mirisna književna bašča Bošnjaka*, april 2015. – preuzeto sa: <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=55324> (pristupljeno 8. jula 2017.)
- Esterel, Arnica, *Djeci su potrebne bajke*, Boskum, Stuttgart, 2016.
- Grabus, Emina; Bašić, Muamera, *Vjeronauka za šesti razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2009.
- Hasić, Zejčir, *Čitanka za šesti razred devetogodišnje osnovne škole*, Bosanska riječ, Tuzla, 2008.
- Kapetanović Ljubušak, Mehmed-beg, *Basne i poslovice (izbor)*, ur: Azra Bakšić, Svjetlost, Sarajevo, 1999.
- Kapetanović Ljubušak, Mehmed-beg, *Narodno blago*, Sejtarija, Sarajevo, 1997.
- Mahmud, Ali Abd Al-Halim, *Osnovi islamske pedagogije – Elementi islamskog pedagoškog tretiranja formativnog perioda djetinjstva i mladosti*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2008.
- Muminović, Hašim, *Osnovi didaktike*, DES Doo i CNS, Sarajevo, 2013.
- Neill, Sean, "Pozornost – pozitivna i negativna", u: *Metodika nastave Islamske vjeronauke*, ur: Mujesira Zimić-Gljiva, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2005.
- Ništović, Hazema i dr., *Vjeronauka za četvrti razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2008.
- Ništović, Hazema, *Vjeronauka za drugi razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2002.
- Ništović, Hazema; Ajanović, Dževdeta; Vejo, Edina, *Vjeronauka za prvi razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2000.
- Pleh, Mina i dr., *Vjeronauka za treći razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2008.

Pletikos Olof, Elenmari; Vlašić Duić, Jelena, "Čitanje naglas i interpretativno čitanje u razredu", u: *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, ur: Ivan Prskalo, Vol. 18; No. 3/2016.

Pranjić, Marko, *Nastavna metodika*, Editio, Zagreb, 1999.

Rosandić, Dragutin, *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.

Slatina, Mujo, *Nastavni metod*, Filozofski fakultet, Sarajevo, 1998.

Tinjak, Muamer, *Vjeronauka za drugi razred osnovne škole*, El-Kalem, Sarajevo, 2008.

الموجز

مقاربة تعليمية منهجية لأساطير محمد بك كابيتانوفيتش ليوبوشتشاك وإمكانية تطبيقها في الحصص المدرسية الدينية

أحمد تشوليتش

لا تخلو الدروس الدينية في البوسنة والهرسك من الأساطير، ويرى الكاتب أنه من الضروري تطوير ذلك المنهاج، وخاصة في بعده التعليمي المنهجي. يعرض الكاتب في هذا المقال إمكانية تطبيق الأساطير التي جمعها محمد بك كابيتانوفيتش ليوبوشتشاك (١٩٣٨١) في الدروس الدينية. فقد كان ليوبوشتشاك يؤلف ويجمع الأساطير والحكايات والأمثال والأحاديث والألغاز والأشعار، فأنقذ عددا كبيرا منها من النسيان في مجموعتين نشرهما بعنوان: "الكنز الشعبي" و "الكنز الشرقي". كما جمع مئات الأمثال والأساطير في مجموعة "الأساطير والأمثال". تزخر أساطير ليوبوشتشاك بالعظات الدينية والنصائح الخلقية والمعايير الاجتماعية والقيم الشاملة التي يمكن اتخاذها مصدرا وأداة ووسيلة عند تكوين الخير التربوي التعليمي في تدريس التربية الدينية.

الكلمات الرئيسية: الأسطورة، المقاربة التعليمية المنهجية، دروس التربية الدينية، الشرح.

Summary

MEHMED-BEG KAPETANOVIĆ LJUBUŠAK'S DIDACTIC AND METHODOLOGICAL APPROACH TO FABLES AND PROSPECTS OF ITS APPLICATION TO THE RELIGIOUS STUDIES CLASS

Ahmed Čolić

Religious studies class already incorporates fable within its structure. However, the author is of the opinion that this program, especially its didactic and methodical dimensions should be developed further. In this article the author presents some potential forms for applying fables, collected by Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak (1839), to the religious studies class. Ljubušak was an author as well as a collector of fables, tales proverbs, aphorisms and poetry. He spent greater part of his life collecting and preserving this heritage that is today published in collections "Narodno blago" i "Istočno blago". He gathered hundreds of aphorisms and fables that were later published in collection titled "Basne i poslovice" (fables and aphorisms). Ljubušak's fables reflect religious messages, moral instructions, social guidelines and universal values that may well serve in shaping education and upbringing as a public good in religious studies class.

Key words: fable, didactical and methodical approach, religious studies class, interpretation